

پای دسر سنت، سرچین آینده

دانشکده اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد اسلامی

بررسی ابعاد شفافیت اقتصادی در اقتصاد اسلامی

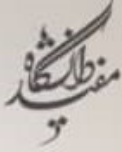
استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین مجید رضایی

نگارش:

سید مصطفی سجادی پناه

تیر ۹۸

پست

اداره خدمات آموزش

Edu @ mofidu.ac.ir

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

الف) اطلاعات دانشجو

شماره دانشجویی: 951353003

نام و نام خانوادگی: سیدمصطفی سجادی پناه

عنوان پایان نامه: بررسی ابعاد شفافیت اقتصادی در اقتصاد اسلامی

ب) اطلاعات جلسه دفاعیه

گرایش: اقتصاد اسلامی

دانشگاه: اقتصاد

تاریخ جلسه دفاعیه: 1398/04/30

استاد راهنما: آقای دکتر مجید رضایی

استاد داور: آقای دکتر محمدرضا یوسفی شیخ ریاط

ت) نتیجه دفاعیه

پایان نامه دانشجوی فوق با نمره کل ۱۸۱۵ به حروف هجری و نیم با درجه خلی تو
 با اصلاحات / بدون نیاز به اصلاحات مورد قبول قرار گرفت.

امضای استاد راهنما

امضای استاد داور

قم انتهای خیابان 45 متری صدوق میدان مفید دانشگاه مفید

فاکس 32925765 کد پستی 371853611 تلفن 32130306

تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجناب سیدمصطفی سجادی پناه دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته اقتصاد اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۸/۰۴/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان «بررسی ابعاد شفافیت اقتصادی در اقتصاد اسلامی» با کسب نمره ۱۸,۵ و درجه خیلی خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی

سیدمصطفی سجادی پناه

تاریخ و امضاء

تقدیم به:

بمسر عزیز و دو فرزندم
که با صبر و حوصله فراوان
مراد تکمیل این پژوهش یاری نمودند.

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید مقطع کارشناسی ارشد ناپوسته در رشته اقتصاد اسلامی که در طول سالیان گذشته مراد تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد کرام و بزرگوار جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر رضایی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه بر عهده داشتند، نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

از استاد محترم داور جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر یوسفی که بار راهنمایی خود را مورد لطف قرار داده‌اند کمال تشکر را دارم.

چکیده

شفافیت اقتصادی از موضوعات با اهمیت در هر نظام اقتصادی به شمار می‌رود. این امر در سیره پیامبر اکرم (ص) و امیرمؤمنان علی (ع) نیز تأکید شده و مهمترین رکن استواری حکومت اسلامی شمرده شده است. از آنجا که شفافیت ابعاد مختلفی دارد، این سؤال مطرح است که دیدگاه اقتصاد اسلامی در خصوص ابعاد شفافیت اقتصادی چیست؟ به همین منظور با استفاده از روش تحلیلی توصیفی و تحلیل محتوا و نیز مطالعه قواعد فقهی - اقتصادی و مؤلفه‌های شفافیت اقتصادی مطرح شده در اقتصاد اسلامی از ابعاد بازارهای حقیقی، مالی و نیز در عرصه حکومتی مورد بررسی قرار گرفت و تأثیر این قواعد و مولفه‌ها در عقود اسلامی و احکام تبلیغی ناظر به شفافیت اقتصادی مورد کاوش قرار گرفت. نتیجه آن که اثر شفافیت با وجود دسترسی افراد به اطلاعات عمومی در توزیع منابع فساد می‌شود در توسعه اقتصادی، اطلاع‌رسانی بین ذینفعان از طریق توزیع عادلانه امکانات، موجب کاهش فقر و بیکاری می‌شود. در آزادی اقتصادی از طریق قرار دادن اطلاعات در دسترس ذینفعان و بیان اطلاعات در خصوص حریم آزادی اقتصادی، موجب افزایش سرمایه‌گذاری می‌شود. در اخلاق اقتصادی، از ممانعت عمدی از دسترسی ذینفعان به اطلاعات جلوگیری می‌شود که موجب کاهش هزینه مبادله می‌شود. عدم وجود عنصر شفافیت لازم در بازارها، فساد و باطل شدن عقود را به همراه دارد و موجب غرر و ضرر در بازارها می‌شود و مشکلات اقتصادی از قبیل کاهش ارزش پول، افزایش قیمت‌ها، کاهش تولید و توزیع غیرعادلانه می‌شود. فراهم نمودن زمینه‌های شفافیت از طریق تأکید بر معلوم بودن قیمت کالا، نوع، زمان داد و ستد، موضوع و کیفیت آن در قراردادهای سبب می‌شود تمام اطلاعات موثر در معامله در اختیار هر دو طرف قرار گیرد. بازار اسلامی با نهادینه کردن صداقت، زمینه پنهان‌کاری عادلانه را از بین می‌برد و با تقویت انگیزه معنوی، برتری منافع جمع بر فرد و ایجاد نظارت درونی و بیرونی، انگیزه محکم جهت جلوگیری از کتمان حقیقت و ارائه اطلاعات درست به ذینفعان، هزینه مبادله و قیمت‌ها نیز کاهش می‌یابد و در آخر موجب افزایش ارزش تولید کننده و اضافه رفاه مصرف کننده می‌شود.

واژگان کلیدی: شفافیت اقتصادی، اقتصاد اسلامی، اطلاعات نامتقارن و متقارن، عقود اسلامی،

قواعد فقهی، اخلاق

فهرست مطالب

چکیده ۷

فصل اول / کلیات و مفاهیم تحقیق ۱

۱-۱- بیان مسأله ۱

۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق ۳

۱-۳- اهداف تحقیق ۵

۱-۴- سؤال های تحقیق ۵

۱-۵- پیش فرض ها ۶

۱-۶- تعریف نظری و عملیاتی واژه های تحقیق ۶

۱-۷- روش تحقیق ۹

۱-۸- قلمرو پژوهش ۹

۱-۹- مفاهیم اصلی و فرعی ۹

فصل دوم / ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق ۱۱

۲-۱- تاریخچه شفافیت ۱۱

۲-۲- جایگاه شفافیت اقتصادی در اقتصاد متعارف ۱۳

۲-۳- ابعاد شفافیت اقتصادی در اقتصاد متعارف ۱۴

۲-۴- آثار شفافیت ۱۵

- ۱-۲-۴-۲- بازی برد-برد ۱۵
- ۲-۲-۴-۲- تحقق همزمان افزایش قدرت انتخاب و برابری ۱۵
- ۳-۲-۴-۲- بهینه‌یابی و بهینه‌سازی ۱۶
- ۴-۲-۴-۲- ایجاد کسب و کار جدید ۱۶
- الف) سیاست‌گذاری در بخش‌های اقتصادی ۱۷
- ب) نظارت و کنترل بر بخش‌های اقتصادی ۱۷
- ۵-۲- شفافیت اقتصادی در ایران ۱۷
- ۱-۲-۵-۲- قوانین مربوط به حمایت از حریم خصوصی افراد ۱۸
- ۲-۲-۵-۲- قوانین ناظر بر افشای اطلاعات شرکت‌های تجاری ۱۸
- ۱-۲-۵-۲- تأمین اطلاعات در مقررات بازار سرمایه ایران ۱۹
- ۲-۲-۵-۲- قانون و مقررات سازمان بورس ۲۰
- ۳-۲-۵-۲- قانون تجارت ۲۱
- ۳-۲-۵-۲- افزایش شفافیت در سطح عمومی جامعه توسط راهکارها، قوانین و سیاست‌های نهادها و سازمان‌های موجود ۲۲
- ۱-۲-۵-۳- دیوان محاسبات کشور ۲۲
- ۲-۲-۵-۳- قانون بودجه ۹۸ ۲۲
- ۳-۲-۵-۳- سازمان توسعه تجارت ایران ۲۲
- ۴-۲-۵-۳- سیاست‌های اصل ۴۴ ۲۳
- ۵-۲-۵-۳- سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه اقتصادی - اجتماعی ۲۴
- ۶-۲-۵-۳- وزارت صنعت، معدن و تجارت ۲۵
- ۷-۲-۵-۳- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۲۶
- ۴-۲-۵-۳- بررسی «لایحه شفافیت» با هدف ارتقاء سطح شفافیت و تقویت آن در کشور ۲۶
- ۱-۲-۵-۴- اهداف لایحه شفافیت ۲۶
- ۲-۲-۵-۴- اقدامات انجام گرفته ۲۷
- ۳-۲-۵-۴- ویژگی‌های لایحه ۲۷
- ۵-۲-۵-۳- وضعیت ایران در دنیا از نظر شفافیت اطلاعات ۲۷
- ۶-۲- شفافیت اقتصادی در تجربه کشورهای پیشرفته ۲۸

- ۱-۶-۲- کشورهای اسکاندیناوی..... ۲۹
- ۲-۶-۲- آمریکا و کشورهای اروپایی ۳۰
- ۳-۶-۲- کشور کانادا..... ۳۰
- ۴-۶-۲- کشور کره جنوبی ۳۱
- ۵-۶-۲- برخی تجارب دیگر..... ۳۱
- ۷-۲- شفافیت در سیره حکومتی پیامبر(ص) و امیرالمومنین(ع) ۳۲
- ۱-۷-۲- سیره اقتصادی پیامبر(ص)..... ۳۲
- ۱-۱-۷-۲- ویژگی‌های بازار اسلامی ۳۴
- ۲-۱-۷-۲- قانون‌گرایی و عدم تبعیض در برخورد با فساد ۳۵
- ۲-۷-۲- سیره اقتصادی امام علی(ع)..... ۳۵
- ۱-۲-۷-۲- مبانی نظام اقتصادی حکومت علوی..... ۳۶
- ۲-۲-۷-۲- زمینه‌ها و بسترهای شفافیت ۳۷
- ۸-۲- پیشینه تحقیق ۴۲
- ۹-۲- جمع‌بندی..... ۴۷

۴۹..... فصل سوم / مبانی نظری تحقیق

- ۱-۳- اثر شفافیت بر عدالت اقتصادی..... ۵۰
- ۱-۱-۳- عدالت اقتصادی..... ۵۰
- ۲-۱-۳- سلطه بر جریان اطلاعات اقتصادی..... ۵۱
- ۳-۱-۳- تعیین قیمت کالاها و خدمات بازار..... ۵۲
- ۴-۱-۳- سلطه بر بازار پول و سرمایه..... ۵۳
- ۵-۱-۳- قلمرو عدالت اقتصادی..... ۵۳
- ۱-۱-۳-۱- تساوی..... ۵۴
- ۲-۱-۳-۱- دادن هر حقی به صاحب آن..... ۵۴
- ۳-۱-۳-۱- توازن یا عدم تفاوت فاحش طبقاتی..... ۵۴
- ۴-۱-۳-۱- اعتدال..... ۵۵
- ۲-۳- اثر شفافیت بر توسعه اقتصادی..... ۵۵

- ۱-۲-۳- پیشرفت و توسعه ۵۵
- ۲-۲-۳- اثر شفاف سازی بازار سرمایه بر توسعه اقتصادی ۵۶
- ۳-۲-۳- اثر شفافیت بر سرمایه گذاری در بازار ۵۷
- ۴-۲-۳- اثر شفافیت بر اشتغال زایی ۵۷
- ۵-۲-۳- اثر شفافیت بر رسانه و بازارها ۵۸
- ۶-۲-۳- اثر شفافیت بر حقوق مالکیت ۵۸
- ۷-۲-۳- اثر شفافیت بر دسترسی به سرمایه ۵۸
- ۸-۲-۳- اثر شفافیت بر تقویت سرمایه گذاری خارجی ۵۹
- ۳-۳- اثر شفافیت بر آزادی اقتصادی ۵۹
- ۱-۳-۳- آزادی اقتصادی ۵۹
- ۲-۳-۳- اثر شفافیت بر آزادی پولی و مالی ۶۲
- ۳-۳-۳- شفافیت و آزادی اقتصادی در اسلام ۶۳
- ۴-۳-۳- آزادی مصرف در نظام اقتصاد اسلامی ۶۵
- ۵-۳-۳- عوامل موثر بر شفافیت سیاست پولی ۶۶
- ۴-۳-۴- اثر شفافیت بر اخلاق اجتماعی ۶۷
- ۱-۴-۳- تعریف اخلاق ۶۷
- ۲-۴-۳- ظرفیت اخلاق در اقتصاد ۶۸
- ۳-۴-۳- اثر شفافیت بر اخلاق ۶۸
- ۴-۴-۳- اثر اطلاعات نامتقارن بر اخلاق ۶۹
- ۵-۳- جمع بندی ۷۰

فصل چهارم / ابعاد و مولفه های شفافیت در اقتصاد اسلامی ۷۲

- ۱-۴- ابعاد و مولفه های شفافیت در بازارها ۷۳
- ۱-۴-۱- بازار حقیقی ۸۱
- ۱-۴-۱-۱- احکام تکلیفی ناظر به شفافیت اقتصادی ۸۱
- ۲-۴-۱- بازار مالی ۸۸

- ۸۸.....۴-۱-۲-۱- بازار سرمایه
- ۹۱.....۴-۱-۲-۲- بازار پولی
- ۹۵.....۴-۲- ابعاد و مولفه های شفافیت در عرصه حکومتی
- ۹۵.....۴-۲-۱- شهروندان؛ اطلاعات مربوط به دارایی و درآمد و فعالیت های اقتصادی
- ۹۷.....۴-۲-۱-۱- شفافیت و پاسخگویی
- ۹۸.....۴-۲-۱-۲- پیامدهای فقدان شفافیت
- ۹۹.....۴-۲-۱-۳- برقراری تعادل
- ۱۰۱.....۴-۲-۲- مسئولان حکومتی؛ اطلاعات مربوط به فرد و بستگان درجه یک
- ۱۰۱.....۴-۲-۲-۱- اصول حاکم بر تخصیص بیت المال
- ۱۰۴.....۴-۲-۲-۲- شفافیت در استفاده از فرصت ها و خدمات عمومی
- ۱۰۴.....۴-۲-۲-۳- شفافیت در منافع کارگزاران
- ۱۰۶.....۴-۳- جمع بندی

فصل پنجم / نتیجه گیری و پیشنهادها.....۱۰۹

- ۱۰۹.....۵-۱- نتیجه گیری
- ۱۱۲.....۵-۲- پیشنهادهای سیاستی
- ۱۱۳.....۵-۳- پیشنهادهای پژوهشی

منابع و مآخذ.....۱۱۴

فصل اول

کلیات و مفاهیم تحقیق

۱-۱- بیان مسأله:

امروزه «شفافیت» یکی از واژه های پر کاربرد توسط مسئولین، رسانه ها و مردم است. اما از آنجایی که از شفافیت به عنوان مفهومی «بدیهی» استفاده می شود، معمولاً افراد از کنار تعریف و وضوح مفهوم آن می گذرند و به ابعاد مختلف آن نمی پردازند. این موضوع تا حدی پیش رفته است که شفافیت با وجود کاربرد فراوان، به مفهومی گنگ تبدیل شده است.

در جهان تجارت مجموعه ای از رسوایی های شرکت ها و ورشکستگی های بنگاه های بزرگ توجه به مقوله مدیریت بنگاه ها و اهمیت شفافیت را در نزد فعالین امر تجارت به ویژه سهامداران افزایش داده است. در مباحث اقتصاد کلان، گرایشی قابل توجه به سیاست های مبتنی بر قاعده باعث توجه خاص اقتصاددانان به شفافیت سیاست های اقتصادی شده است. دلایل دیگر افزایش علاقه و توجه به این امر به لزوم شفافیت بازار کالاها و خدمات باز می گردد. دو حوزه جدید در علم اقتصاد یعنی «نظریه اطلاعات» و «تجارت الکترونیک» در دهه ۱۹۹۰ نقش مؤثر را در این خصوص ایجاد نموده است.

گسترده گی اطلاعات نشان می دهد که شفافیت ابعاد گوناگونی دارد که نیاز به شناسایی دارد.

تمامی این عوامل باید شناسایی شده و ضریب بگیرند و مولفه و شاخص مناسب را برای شفافیت ایجاد کنند. آنگاه با کمک این مولفه و شاخص است که می‌توان میزان شفافیت را ارزیابی نمود. با وجودی که مسئولین و رسانه‌ها و مردم «شفافیت» را مفهومی مثبت و لازم می‌دانند اما زمانی که به جزئیات و مصداق‌های شفافیت برخورد می‌کنند توافق نظرها کاهش می‌یابد.

بنابراین شرط لازم برای سالم بودن هر نظام اقتصادی، شفافیت در ابعاد مختلف است؛ عدم شفافیت در اقتصاد موجب فساد اداری و اقتصادی هزینه مبادله و عدم کارایی و نیز مانع برنامه ریزی درست اقتصادی می‌شود، که عدم نظارت اطلاعاتی کافی دلیل اصلی آن است. از طرف دیگر، فضای غیرشفاف موجب اقدامات پنهانی شده و اعتماد عمومی کارگزاران اقتصادی و مردم را سلب می‌نماید. لذا عدم اطمینان را تشدید و موجبات کاهش مشارکت مردم را فراهم می‌آورد، در نتیجه زمینه‌ای برای شکست فرآیند خصوصی سازی می‌شود، زیرا در فضای غیرشفاف و نبود اطلاعات سرمایه گذاران با عدم اطمینان مواجهند و لذا تصمیم‌گیری برای آنها مخاطره آمیز می‌شود. در چنین فضایی، در فرآیند خصوصی سازی، مشارکت عموم پس زده می‌شود و زمینه را برای مشارکت گروه‌های خاصی که عدم اطمینان کمتری دارند (به خاطر دسترسی بهتر به اطلاعات) فراهم می‌سازد. در چنین شرایطی، عموم مردم، خصوصی سازی را معادل با حراج اموال دولتی به ثمن بخش می‌دانند.

شفافیت مالی و پولی نقش مهمی در موفقیت سیاست‌های مالی، پولی و بازارهای سرمایه ایفا می‌کند. وجود شفافیت در افزایش عملکرد و بهبود شاخص کارایی، اثربخشی و بهره‌وری سازمان‌ها و نهادها نقش مهمی ایفا می‌نماید، همچنین عنصر مهمی در رشد اقتصادی و جذب سرمایه خارجی است.

به هر حال، رهایی از مشکلات فوق مستلزم شفافیت است که یکی از مهم‌ترین وجوه آن، اطلاعات کامل و نقطه مقابل آن اطلاعات نامتقارن است.

مهمترین نکته اینکه شفافیت دارای جزئیات و ریزه کاری‌های فراوانی است که در صورت عدم توجه به آنها و استعمال مدام و بلاوجه مفهوم در مواقع غیرمقتضی، ابزار مفید و کارای شفافیت خاصیت خود را از دست می‌دهد. زمانی که یک مدیر اقتصادی بدون در نظر گرفتن ابعاد شفافیت، سازمان متبوع خویش را سازمانی شفاف خطاب می‌کند، حداقلی‌ترین آفت آن خواهد بود که تعریفی از شفافیت در ذهن وی و

دیگر مدیران و مردم و مسئولین نقش می‌بندد که شفافیت را مترادف وضعیت فعلی سازمان می‌داند و این تعریف غلط از شفافیت در پیش‌فرض خود بیان می‌دارد که شفافیت چیزی بیش از این نیست و البته سازمانی که هم‌اکنون شفاف است لازم نمی‌بیند اقدام بیشتری برای شفاف شدن انجام دهد.

در واقع دیدگاه‌های متفاوت اقتصادی بار معنایی متفاوتی برای شفافیت ایجاد می‌کند که عدم تمایز بین آنها و عدم تعریف دقیق این مفهوم، می‌تواند مشکل‌ساز و شاید گمراه‌کننده باشد.

شناخت ابعاد مختلف شفافیت، مبانی، کارکردها و دلایل آن در رانت و فساد و جلوگیری از ایجاد مسائل ناشی از اطلاعات نامتقارن یکی از مهمترین الزامات ارتقاء شفافیت است.

در این پژوهش، تلاش می‌شود دیدگاه اقتصاد اسلامی در خصوص ابعاد شفافیت اقتصادی، مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. مشکل اساسی اینجاست که بایستی دامنه و محدودیت‌های شفافیت در اقتصاد اسلامی مشخص شود.

۲-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

ضرورت تحقیق در نگاه اول تأکید اهمیت شفافیت اقتصادی در قرآن مجید و کتب معتبر اسلامی است و اینکه شفافیت اقتصادی بحث روز کشور است که با توجه به آن بایستی ابعاد شفافیت و محدودیت‌های آن در اقتصاد اسلامی کشف گردد تا اینکه بواسطه شفافیت بتوان بسترهای فساد در جامعه را از بین برد و نیز زمینه‌های عدالت را تا حد ممکن فراهم نمود.

چرا انجام تحقیق ضرورت دارد؟

- اهمیت شفافیت اقتصادی در قرآن و کتب معتبر اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است؛

- شفافیت اقتصادی بحث روز کشور است؛

- بایستی محدودیت‌ها و ابعاد شفافیت در اقتصاد اسلامی کشف شود.

به علاوه غیر از موارد فوق موضوعات دیگری وجود دارد که با تشریح مفصل آن به ضرورت تحقیق

پی برده می‌شود:

الف) اطلاعات نامتقارن

تغلب بخشی از حقایق زندگی امروزی که ناشی از عدم وجود شفافیت است. اطلاعات نامتقارن مربوط

به شرایطی است که اگر اطلاعات در اختیار ذینفعان به صورت برابر باشد، در چنین شرایطی هیچ

اطلاعات خصوصی^۱ وجود ندارد. بنابراین، مفهوم اطلاعات خصوصی از مفاهیم کلیدی است که در ادبیات شفافیت موجود است. اطلاعات خصوصی در دیدگاه اقتصادی بدان معنا است که «من چیزی می‌دانم که تو آن را نمی‌دانی».

اگر اطلاعاتی را همه بدانند، آن را اطلاعات عمومی^۲ می‌گوییم که برای عموم قابل مشاهده است. وجود اطلاعات خصوصی منجر به شرایطی می‌شود که اصطلاحاً آن را «اطلاعات نامتقارن» می‌نامیم. در چنین شرایطی برخی از مردم اطلاعات بهتری از دیگران دارند. گاهی اوقات به جای اطلاعات خصوصی از دانش پنهان^۳ نیز استفاده می‌کنند.

ب) بی‌ثباتی اقتصادی

هر حکومتی باید توانایی رصد، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های حوزه اقتصادی را جهت دوری از بی‌ثباتی اقتصادی داشته باشد. با شفاف‌سازی در حوزه اطلاعات اقتصادی می‌توان با رصد اطلاعات و برنامه‌ریزی صحیح اقتصاد را به ثبات رساند.

ج) شفافیت، پیش‌نیاز اقتصادی مقاوم

بند نوزدهم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (عبداله‌زاده، ۱۳۹۶، ص ۳۴) نیز نظام را ملزم به شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و... می‌نماید. همچنین در برخی بندهای دیگر به نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های ابلاغی تأکید می‌گردد. برای دستیابی به اقتصاد مقاومتی باید نظام اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی تحقق یابد.

اقتصاد مقاومتی را می‌توان در ذیل دو ویژگی اصلی آن (که در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بدان اشاره و تأکید شده) یعنی درون‌زایی و برون‌گرایی تعریف کرد و بسط داد.

از لوازم اصلی درون‌زایی اقتصاد، استقلال درآمد جاری دولت از نفت است که دستیابی به این آن فقط از طریق درآمدهای مالیاتی ممکن است. کسب درآمدهای مالیاتی نیز منوط به ارتقای کیفیت فضای کسب و کار و انگیزه‌های تولید است، که از ملزومات این هدف، شفافیت اقتصادی است. هرچه فضای

-
1. Private information
 2. Public information
 3. Hidden knowledge

اقتصادی کشوری، با کمک ابزارهای نظارتی، شفاف‌تر باشد و حمایت از تولید در مقابل سوداگری ارجح دانسته شود، در عین حال که از فرار سرمایه‌های فکری و فیزیکی داخل به خارج از کشور می‌کاهد، امنیت اقتصادی و اطمینان سرمایه‌گذاری در کشور را ارتقاء داده و موجبات ارتباط مؤثر با کشورهای دیگر را فراهم آورده و سبب بازیابی نقش اصلی کشور در اقتصاد جهانی می‌گردد.

د) درآمد پایدار برای حکومت

در کشورهای پیشرفته، به علت وابستگی شدید دولت به درآمد تک‌تک افراد جامعه و مالیات‌ستانی، حکومت جهت حداکثرسازی و مهم‌تر از آن تداوم درآمدهای خود، نیاز به درجه بالایی از آگاهی نسبت به فضای کسب‌وکار بخش خصوصی دارد که از طریق دریافت اطلاعات و رصد دقیق جریان‌های اقتصادی ممکن است.

۳-۱- اهداف تحقیق

- کشف رابطه شفافیت با صداقت؛

- کشف ابعاد شفافیت در بازارها و عرصه حکومتی؛

- میزان اثر شفافیت بر عدالت، توسعه و آزادی اقتصادی؛

- کشف احکام اسلامی مربوط به عرصه شفافیت اقتصادی؛

- تفاوت ابعاد شفافیت در اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی.

۴-۱- سؤال‌های تحقیق

سوال اصلی:

- ابعاد شفافیت اقتصادی در اقتصاد اسلامی چگونه چیست؟

سوال فرعی:

- شفافیت چیست و قلمرو و ابعاد آن کدام است؟

- الزامات و بایسته‌های شفافیت اقتصادی در عرصه خصوصی و عمومی چیست؟

- میزان شفافیت اقتصادی در سیره حکومتی پیامبر(ص) و امیرمومنان(ع) چیست؟

- الزامات فقهی در مورد شفافیت اقتصادی چیست؟

- الزامات اخلاق اسلامی در مورد شفافیت اقتصادی چیست؟

- آیا محدودیتی در شفاف سازی و افزایش جریان اطلاعات وجود دارد؟

- آیا همواره افزایش شفافیت منجر به افزایش کارایی، رفاه و مقابله با رانت و فساد می شود؟

۵-۱- پیش فرض ها

- اقتصاد اسلامی به عنوان یک علم مورد قبول است.

- منبع اقتصاد اسلامی سیره پیامبر اکرم (ص) و امیرالمومنین (ع) است.

۶-۱- تعریف نظری و عملیاتی واژه های تحقیق

معنای لغوی شفافیت، شفاف، آشکار و روشن بودن و عدم پنهان کاری، (زندیه و سالارسروری، ۱۳۹۲، ص ۱۲۰) چیزی که از بیرون و درون قابل مشاهده باشد. (لگزیان و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۱۹۴) عدم پنهان کاری اطلاعات و ارائه اطلاعات کامل و پاسخ گویی صحیح را می توان از معانی شفافیت دانست.

شفافیت اقتصادی: عبارت از امکان آشکار، روشن و نامخدوش پدیده ها و واقعیت های موجود در جامعه و ادراک واضح و یکسان از آنها است که عملکرد عادلانه، صحیح و مناسب رفتارهای فردی و اجتماعی را در سازوکارها و روابط مختلف حاکم بر جامعه میسر می سازد. دستیابی حقیقی به آزادی، عدالت، کسب دانش و آگاهی، اعتماد، امنیت و صداقت تنها در بستری شفاف امکان پذیر می گردد و در سایه ابهام، دروغ و پنهان کاری در محیط های تار و غیرشفاف، فساد و تباهی و ظلم ریشه می کند و گسترش می یابد. (موسسه تدبیر اقتصاد، ۱۳۸۷، ص ۱۴)

برخی از تعاریف مورد استفاده سازمان های بین المللی بر اطمینان از دسترسی عموم مردم به اطلاعات تمرکز دارد. به عنوان مثال سازمان تجارت جهانی^۱ (WTO) شفافیت را اطمینان از دسترسی به اطلاعات که مستلزم سه عنصر اصلی است تعریف می کند. عنصر اول دسترسی عمومی به اطلاعات قوانین، مقررات و سیاست هاست. اطلاع رسانی به طرف های ذینفع راجع به قوانین، مقررات و تغییرات آن ها دومین عنصر مهم، و اجرای قوانین و مقررات به یک روش واحد و بی طرفانه را عنصر سوم در وجود شفافیت می داند.

کافمن و بلور^۲ از بانک جهانی اشاره می کنند هیچ تعریفی از شفافیت که مورد پذیرش همگان باشد، وجود ندارد آنها شفافیت را چنین تعریف می کنند جریان افزون شده، به موقع و قابل اتکای اطلاعات اقتصادی،

1. World Trade Organization
2. Bellver, and Kaufmann

اجتماعی و سیاسی که در دسترس همه ذی‌نفعان مرتبط باشد در ادامه اشاره می‌کنند همچنین اطلاعات ارائه شده باید قابل دسترسی، مرتبط، دارای کیفیت خوب و قابل اتکا باشند. (کافمن و بلور، ۲۰۰۵).

شفافیت به معنی اطلاع رسانی حقیقی و همه جانبه در عرصه فعالیت های اقتصادی و روشن بودن سازوکارهای حاکم بر روابط اقتصادی یعنی چگونگی تولید و توزیع ثروت است. شفافیت و فساد اقتصادی در مقابل هم قرار دارند از همین روست که برنامه توسعه ملل متحد (UNDP^۱) فساد را برابر با «افزایش در انحصار قدرت و صلاحدید شخصی و کاهش در پاسخگویی، اعتماد و درستی و شفافیت» می‌داند. (اعتباریان و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷، به نقل از UNDP2004)

بر اساس تعاریف فوق می‌توان شفافیت اقتصادی را به صورت زیر تعریف نمود:

«قابلیت دسترسی به اطلاعات قابل اتکا و به موقع برای همه ذی‌نفعان و پرهیز از مخفی کردن عامدانه اطلاعات».

در این تعریف چهار ویژگی یافت می‌شود که در مباحث بعدی دنبال خواهد شد:

قابلیت دسترسی به اطلاعات برای همه ذی‌نفعان؛

قابل اتکا بودن اطلاعات؛

به موقع بودن اطلاعات؛

پرهیز از مخفی کردن عامدانه اطلاعات.

فساد اقتصادی: کلمه فساد^۲ از ریشه لاتینی (rumpere) به معنی شکستن یا نقض کردن است و آنچه که شکسته یا نقض می‌شود می‌تواند یک شیوه رفتار اخلاقی یا اجتماعی و یا مقررات اداری باشد. تعاریف دیگری از فساد اداری نیز توسط ساموئل هانتینگتون و ویتوتانزی به عمل آمده است که به ترتیب عبارتند از: رفتار کارکنان دولتی که برای منافع خصوصی خود ضوابط پذیرفته شده را زیر پا می‌گذارند، و نیز اتخاذ تصمیمات اداری تحت تأثیر منافع شخصی و یا روابط و علایق خانوادگی و دلبستگی های اجتماعی. (الوانی، ۱۳۷۷، ص ۸۸)

حریم خصوصی: بدیهی است حریم خصوصی مفهومی است که شامل اطلاعات و غیراطلاعات

-
1. United Nation Development Programme
 2. Corruption

می‌شود. اما در این تحقیق مورد اول مدنظر است. هر انسانی نزد خویش اطلاعاتی دارد که مایل نیست دیگران از آن مطلع شوند؛ اگر این اطلاعات به نوعی مربوط به خود شخص باشد حریم خصوصی آن شخص محسوب می‌گردد. البته گاهی اطلاعاتی که نزد افراد است مربوط به خودشان نیست بلکه مربوط به فرد دیگری است که نسبت خاصی نیز با خود آن شخص ندارد. این نوع اطلاعات نیز از حوزه بحث از حریم خصوصی خارج است. مثلاً اگر فرد تاجری از اموری اقتصادی که در کشور دیگری در جریان است اطلاع داشته باشد و در عین حال نخواهد که کسی از آن اطلاع یابد، در این حال اطلاعات این فرد داخل حریم خصوصی او محسوب نمی‌شود و احکام حریم خصوصی نیز شامل آن نمی‌شود. (شهریاری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۰)

حریم عمومی: حریم عمومی، فضای رفتاری اجتماع است که برای عموم مردم باید حریم امنی باشد. امنیت جانی، مالی، آبرویی، حیثیتی، امنیتی و اخلاقی و... جایگاه حریم عمومی در سلامت جامعه تعیین کننده است.

حریم عمومی حق صدها و هزاران مردمی است که با محیط جامعه سر و کار دارند. اگر ویروس یک بیماری به جامعه سرایت کند، توده مردم را آلوده می‌کند و نیز اگر یک بیماری اخلاقی به جامعه رخنه کند، ملتی را به فساد می‌کشد. همان گونه که در روایات آمده گناه پنهانی تنها به گنهکار زیان می‌رساند، ولی گناه آشکار زیانش از فرد فراتر رفته، جامعه را آلوده می‌کند.

بازار همگانی، بازاری است که هر صاحب متاعی می‌تواند متاع خویش را در آن عرضه نماید و عرضه کنندگان، مالک مکان عرضه نیستند. در نقطه‌ی مقابل، بازار مغازه‌ای (یا فروشگاه‌ی) قرار دارد که هر یک از عرضه کنندگان آن، صاحب مغازه‌ای برای خویش بوده و طبیعتاً عرضه کنندگان آن نیز محدود به صاحبان این مغازه‌ها می‌باشند. (حسنی، ۱۳۹۵، ص ۴۱۹)

به بازاری که علاوه بر همگانی بودن، قانون سبقتی که حضرات معصومین (ع) برای بازار تبیین فرموده اند، مبنای عمل آن باشد، «بازار همگانی مبتنی بر قانون سبقت» می‌گوییم. (حسنی، ۱۳۹۵، ص ۴۱۹)

بازار مالی^۱ به بازاری می‌گویند که مردم در آن به خرید و فروش دارایی‌هایی مانند اوراق بهادار، ارز و مشتقات آن می‌پردازند. از خواص بازارهای مالی، معین بودن قیمت و قوانینی مرتبط با هزینه‌های معامله می‌باشد.

1. Financial Market